

ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΛΑΙΚΗΣ ΚΙΘΑΡΑΣ

*το κείμενο αυτό ήταν ο πυρήνας της εισήγησης μου στη συνάντηση οργανοποιών της Σπάρτης.

Εισαγωγή

Είναι πια κοινό διαπίστωμα πως το αστικό λαϊκό τραγούδι του πρώτου μισού στον 20ο αιώνα κατάγεται από το δημοτικό όπως και αυτό με την σειρά του έλκει την δική του καταγωγή από την μεγάλη δεξαμενή της μονόφωνης βυζαντινής παράδοσης. Στις πλείστες όσες μουσικολογικές ενδείξεις είτε αποδείξεις περί αυτού έρχεται να προστεθεί μια ακόμη τόσο από τον χώρο της οργανογνωσίας όσο –γιατί όχι- και της οργανοποιίας. Ο λόγος για την λαϊκή κιθάρα ως προς την θέση και την σημασία της στην ορχήστρα της εποχής, την ιδιαίτερη χρήση και τεχνική των κιθαριστών, όσο και την ομοιότητα-αναλογικότητα της κατασκευής της με το δημοτικό λαούτο και τα ιδιαίτερα εκείνα ηχητικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά που ξεχωρίζουν την κιθάρα αυτή από άλλες κλασικές και ακουστικές.

Θέση-Χρήση

Η κιθάρα όντας το πιο χαμηλόσυχο δηλαδή το πιο μπάσο όργανο της ορχήστρας

κινείται ακουστικά κυρίως μόνη της σε συχνοτικές περιοχές που σπάνια κάποιο όργανο απειλεί την κυριαρχία της. Όποτε συνυπάρχει με το Ούτι, το Σαντούρι ή το Τσουμπούς(Σμυρναϊκή σχολή) όργανα που γειτονεύουν συχνοτικά μαζί της, παρατηρούμε πως πολύ σπάνια δυσκολευόμαστε να την διακρίνουμε, εξαιτίας της διαφορετικής της χρήσης. Αυτό διότι εκτός εκείνων των περιπτώσεων που η κιθάρα παίζει την μελωδία (ή εκτεταμένα της μέρη), ο κυριότερος ρόλος της είναι διττός : Ρυθμικός και αρμονικός. Απολύτως ανάλογος δηλαδή του λαούτου. Σε ότι αφορά τον ρυθμικό χαρακτήρα ελλείψη κρουστού ή άλλου οργάνου που να έχει παρόμοιο αυτόνομο ρόλο, η κιθάρα κυριαρχεί. Σε όλη την κυρίως εξέλιξη του λαϊκού αστικού τραγουδιού έως την εποχή της μετεμφυλιακής αποδοχής του, όπου το λαϊκό σχήμα εμπλουτίζεται με πιάνο, κόντραμπάσο κτλ, η κιθάρα παρέμεινε ο μοναδικός ρυθμικός και αρμονικός στυλοβάτης της ορχήστρας, συνεπικουρούμενη στην άλλη συχνοτική άκρη (δύο οκτάβες πιο ψηλά) από τον μπαγλαμά.

Ως προς την αρμονική της χρήση αξιολογούμενο είναι πως η κιθάρα στις πρώτες ηχογραφήσεις εμφανίζεται –ας επιτραπεί η έκφραση- «δειλά». Συνήθως αποφεύγει τις τρίφωνες συγχορδίες και τα παράγωγα τους και περιορίζεται στη ρυθμική χρήση της πρώτης και πέμπτης κάθε συγχορδίας παραλείποντας την τρίτη. Αφήνει έτσι τον τελικό προσδιορισμό του μινόρε ή ματζόρε χαρακτήρα της φράσης, στην μελωδική γραμμή. Με αυτόν τον απλό όσο και σοφό

τρόπο επιτρέπει ίσως μεγαλύτερη ελευθερία σε μετατροπίες, εφόσον βρισκόμαστε κυρίως σε τροπικό μουσικό περιβάλλον. Ετούτη η επιλογή αποτελεί ίσως την σημαντικότερη ομοιότητα της κιθάρας με το δημοτικό λαούτο που φαίνεται να μιμείται τον βυζαντινό ισοκράτη.

Σταδιακά όμως και κυριότερα από την δεκαετία του 30 η κιθάρα παίζει πλήρεις τρίφωνες συγχορδίες διατηρώντας και ισχυροποιώντας την ρυθμική και αρμονική της θέση στην λαϊκή ορχήστρα.

Ιδιαίτερη τεχνική

Αναφέρθηκε πιο πάνω πως η κιθάρα ήταν ο ρυθμικός στυλοβάτης ενώ με το πέρασμα του χρόνου ενίσχυσε την αρμονία της λαϊκής ορχήστρας. Ετούτο το διπλό έργο έγινε εφικτό εξαιτίας της ιδιαίτερης τεχνικής που ανέπτυξε η πολυμήχανη και δαιμόνια ευρηματικότητα του λαϊκού κιθαριστή ο οποίος παίζοντας με πένα (απολύτως διαφορετική τεχνική από της κλασσικής) χώρισε τον διττό ρόλο της κιθάρας σε αντίστοιχες δύο περιοχές ευθύνης.

- Οι τρεις πιο πρίμες χορδές (Σολ, Σι, Μι) είναι εκείνες που φέρουν την κύρια αρμονική ευθύνη καθώς σε αυτές κυρίως ολοκληρώνονται οι συγχορδίες. Παίζονται με την πένα ρυθμικά στο ασθενές μέρος του μέτρου (άρση). Χρήσιμο είναι στο σημείο αυτό να επισημάνουμε την λιτή έως περιληπτική ενίοτε αρμονική αγωγή. Φαίνεται δηλαδή πως ο λαϊκός κιθαριστής της εποχής α-

ποφεύγει τα πολλά ακόρντα και περιορίζεται συνήθως στις στοιχειώδης και στις πιο απαραίτητες συγχορδίες μάλιστα εμφανίζοντας κάποια προτίμηση –όπου αυτό είναι εφικτό– στις μινόρε εκδοχές της αρμονίας παρά στις σχετικές ματζόρε.

- Στις τρεις πιο μπάσες χορδές τις κιθάρας (Μι, Λα, Ρε) τονίζονται με έμφαση τα ισχυρά μέρη του μέτρου. Διατηρείται δηλαδή ο αρχικός ρόλος του ρυθμικού μπάσου που ήδη αναφέραμε, ενισχυόμενος όμως στο πέρασμα των χρόνων με γέφυρες (έχω ακούσει να αποκαλούνται «μπασαμέντα», «μπασαδούρες»). Αυτές είναι σύντομες κατά κανόνα φράσεις που αναλαμβάνουν με χαρακτηριστική ευρηματικότητα την μελωδική σύνδεση μεταξύ των κυριότερων συγχορδιών. Αξίζει να τονιστεί η σημαντική αισθητική συμβολή των συχνά ιδιοφυών αυτών μελισμάτων που φτάνουν ενίοτε έως και να χαρακτηρίσουν υφολογικά ολόκληρο το ορχηστρικό αποτέλεσμα.

Ως προς το εκτελεστικό μέρος της τεχνικής ο λαϊκός κιθαριστής παίζει με πένα στο δεξί χέρι. Και σε αυτόν όμως τον κανόνα υπάρχουν εξαιρέσεις με πιο χτυπητές εκείνες του Κατσαρού ή του Μελκόν που βέβαια ετούτοι εμφανίζονται ως αυτόνομες παρουσίες δεν μετέχουν σε ορχήστρες ωστόσο διόλου δεν αποκλείεται να υπάρχουν και άλλες εξαιρέσεις που αντί πέννας

να παίζουν με δάκτυλα π.χ. Μακαρόνας(συνεργάτης του Α. Χατζηχρήστου). Ο κανόνας πάντως είναι η πένα και μάλιστα χτυπά τις χορδές πάντοτε με φορά από τις μπάσες προς τις πρίμες χορδές (από πάνω προς τα κάτω). Στο αριστερό χέρι σπανίζει το ολόκληρο μπασρέ ενώ δεν είναι σπάνια και η χρήση του αντίχειρα στα μπάσα όπως ακριβώς άλλωστε συμβαίνει και στο λαούτο.

Ηχητικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά της λαϊκής κιθάρας

Τα ηχητικά χαρακτηριστικά που πρέπει να συγκεντρώνει ο ήχος της λαϊκής κιθάρας είναι ακριβώς εκείνα που εξυπηρετούν τον διττό της ρόλο στην ορχήστρα (ρυθμικό και αρμονικό).

- Το μικρό sustain

Δηλαδή η μικρή διάρκεια ή αλλιώς η σύντομη απόσβεση της ηχητικά ωφέλιμης ταλάντωσης. Αυτό το χαρακτηριστικό είναι χρήσιμο για την τόνωση του κοφτού ήχου των μπάσων χορδών που απολαμβάνουμε στις παλιές ηχογραφήσεις. Η στιγμιαία σχεδόν εκτόνωση του ηχητικού φορτίου της ταλαντευόμενης χορδής (staccato) βοηθά τον κιθαριστή να προσδώσει την απαιτούμενη ρυθμική έμφαση στα ισχυρά μέρη του μέτρου. Μάλιστα την φυσικά περιορισμένη διάρκεια στον ήχο των μπάσων ρυθμίζει και ο ίδιος κατά το δοκούν με την στιγμιαία ελάττωση της πίεσης στη χορδή με το αριστερό χέρι μετατρέποντας έτσι το κάθε δάκτυλο σε σουρντίνα.

- Τα σαφή πρίμα

Τα σαφή πρίμα βοηθούν να διακρίνονται όπου υπάρχουν οι συγχορδίες. Η σύντομη-στιγμιαία κρούση των τριών πρίμων χορδών με την πένα δεν εγκαταλείπεται συνεχίζοντας με εμμονή την ρυθμική υπεράσπιση του κομματιού.

- Η ένταση της λαϊκής κιθάρας

Η ένταση της λαϊκής κιθάρας πρέπει να είναι τέτοια ώστε να επαρκεί για το συνοδευτικό ρόλο μιας μικρής ορχήστρας.

- Μορφολογικά χαρακτηριστικά

Το όργανο λοιπόν που φαίνεται να καλύπτει όλα τα πιο πάνω ζητούμενα υπήρχε ήδη ήταν η ακουστική απόγονος της ρομαντικής κιθάρας. Πράγματι τέτοιες κιθάρες έπαιζαν στα πρώιμα ιδίως χρόνια του ρεμπέτικου, τα κυριότερα μορφολογικά χαρακτηριστικά του οργάνου (το λεγόμενο κιθαρόνι) πράγματι συνεισφέρουν στο staccato του παιξίματος:

- α) Το μικρό σχετικά μήκος της ελεύθερης χορδής 57-62 εκ. συμβάλλει στη συντομότερη απόσβεση της ταλάντωσης
- β) Ο μικρός σχετικός όγκος του αέρα συντελεί στο staccato παίξιμο
- γ) Το αρκετά χονδρό καπάκι (συχνά τα πάχη υπερβαίνουν τα 3.5 χιλιοστά) αποσβένει σύντομα την διαταραχή του.
- δ) Η διαμόρφωση του σχήματος και του μεγέθους των καμαριών (όλο και πιο χονδρά) έως εξομοίωσης του σχήματος, του μεγέθους και της διατομής με εκείνης του λαούτου συμβάλλει στην ενίσχυση του staccato
- ε) Η χαρακτηριστικές ασημί χορδές (Silver

plated) που φαίνεται να είναι η μόνιμη επιλογή των κιθαραιστών σε όλη την διάρκεια του ρεμπέτικου, έχουν μικρότερη τάση από τις bronze και μετριασμένο sustain

- **Δίμπρατση κιθάρα(μπασοκίθαρο)**

Φαίνεται πως η ακόρεστη ανάγκη όλο και πιο δυνατών μπάσων ,ιδιαίτερα στην πρώτη περίοδο του ρεμπέτικου έστρεψε τον μουσικό άρα και τον οργανοποιό στην αναζήτηση ακόμα χαμηλότερων συχνοτήτων απ' όσες διαθέτει η κανονική εξάχορδη κιθάρα. Έτσι σε φωτογραφίες εποχής βλέπουμε κάποια δίμπρατσα όργανα που διαθέτουν ένα επιπλέον λεπτότερο μάνικο, αυτό που ήταν όπως λέμε τυφλό (δηλαδή χωρίς τάστα) τοποθετούνταν παράλληλα του εξάχορδου μάνικου. Στην μία άκρη ήταν συνδεδεμένο με το ηχείο της κιθάρας σε απόσταση έως 5 εκατοστών από το εξάχορδο κανονικό μάνικο ενώ στην άλλη η άκρη του κατέληγε σε τριμερές καράουλο που διέθετε θέσεις για κλειδιά εκτός από τα 6 για τις κανονικές χορδές και για τις 3 ή 4 που φιλοξενούσε το δεύτερο μάνικο. Το μήκος ελεύθερης χορδής των τριών ή τεσσάρων πρόσθετων χορδών ήταν μεγαλύτερο κατά 3 τουλάχιστον εκατοστά και το κούρδισμα ήταν χαμηλότερο. Δεν γνωρίζω με βεβαιότητα το ακριβές τονικό ύψος. Δεν αποκλείεται να προσαρμόζονταν αυτό στις ανάγκες του κομματικού που επρόκειτο να

εξυπηρετήσει. Το πιθανότερο πάντως είναι να κουρδίζονταν σε τέταρτες . Η όποια ομοιότητα αυτού του υβριδικού οργάνου με την γνωστή harp guitar είναι μόνον εξωτερική. Πάλι η εσωτερική οργάνωση του καπακιού εμφανίζεται παρόμοια με εκείνη που περιγράψαμε για το κιθαρόνι . Το γεγονός αυτό κατά την γνώμη μου είναι μια ακόμη ένδειξη για το ότι ο ζητούμενος ήχος ήταν πράγματι ο ίδιος με αυτόν που διέθετε το κιθαρόνι , απλώς οι μουσικοί της πρώτης αυτής εποχής παίζοντας αποκλειστικά στα μπάσα αναζητήσαν επέκταση της κιθάρας σε πιο χαμηλότερες περιοχές.

Η εξέλιξη της λαϊκής κιθάρας

Με το πέρασμα των χρόνων δεν ήταν μεγάλη ή τουλάχιστον τόσο θεαματική όσο εκείνης του μπουζουκιού. Οι κυριότερες εξελίξεις είναι δύο:

- Το ηχείο μεγάλωσε και άγγιξε σε μέγεθος εκείνο της κλασσικής χωρίς όμως ποτέ να το ξεπεράσει.
- Εφόσον το ηχείο μεγάλωσε προσέθηκε ακόμα ένα καμάρι πίσω από τον καβαλάρη πάντα κατά την κάθετη διεύθυνση με εκείνη των χορδών. Ενώ το καμάρι που είναι εγγύτερα στον καβαλάρη προς την μεριά της ταστιέρας εγκαταλείπει την παραλληλία με τα άλλα καμά-

ρια και παίρνει όλο και περισσότερο με τον καιρό μια κλίση έτσι ώστε να προσεγγίζει την μεριά των πρίμων χορδών και να απομακρύνεται από την μεριά των μπάσων.

Η ξυλεία που προτιμήθηκε για την κατασκευή της λαϊκής κιθάρας ήταν το σφενδάμι (κελεμπέκι) και τα δεύτερο λόγο ο παλίσανδρος, ξύλα που χρησιμοποιούνται άλλωστε και στην κατασκευή του λαούτου. Μέχρι τώρα είδαμε πώς το λαούτο επηρέασε την χρήση αλλά και την κατασκευή της λαϊκής κιθάρας. Μια απόδειξη για την αντίστροφη σχέση πώς το λαούτο θέλησε να μιμηθεί την κιθάρα είναι η λαουτοκιθάρα. Το υβριδικό αυτό όργανο που έχει την μορφή λαϊκής κιθάρας έχει 4 ζεύγη χορδών και κουρδίζεται και παίζεται όπως ακριβώς το λαούτο. Η αμφίδρομη σχέση και η όσμωση σε κάθε πλευρά-παράμετρο που ήδη αναπτύξαμε του λαούτου και της λαϊκής κιθάρας είναι κατά την γνώμη μου φανερή.

Κάποια γενική παρατήρηση

Υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις στις σημερινές ορχήστρες που ενώ το παίξιμο του μπουζουκιού, το τραγούδι και τα λοιπά όργανα εξυπηρετούν τον πρότυπο παλιό ήχο που αναζητείται από τους εκτελεστές, υπάρχουν περιπτώσεις που το αποτέλεσμα δεν είναι όσο πρέπει πιστικό. Έχω συμπεράνει ότι σε πολλές από αυτές τις περιπτώσεις το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης το φέρει η κιθάρα και δεν εννοώ τον κιθαριστή αλλά αυτό τούτο όργανο. Οι σύγχρο-

νες ακουστικές κιθάρες που χρησιμοποιούνται για να εξυπηρετήσουν τον παλιό ήχο είναι ακατάλληλες εφόσον είναι σχεδιασμένες και οι ίδιες και οι χορδές τους για την εξυπηρέτηση εντελώς διαφορετικών ηχητικών αναγκών (χαμηλόφωνα μπάσα, μεγάλο sustain).

Χρήστος Σπουρδαλάκης

